

І.С. Германовіч,
гал. бібліятэкар НББ

ФАРМІРАВАННЕ ФОНДАУ НАЦЫЯНАЛЬнай БІБЛІЯТЭКІ БЕЛАРУСІ: ГІСТОРЫЯ І СУЧАСНАСЦЬ

Са шматлікіх функцый нацыянальнай бібліятэкі
важнейшай з'яўляецца фондаўтварэнне. Яно грунтуец-
ца на айчынным і замежным камплектаванні.

Нацыянальная бібліятэка Беларусі адзіная ў рэс-
публіцы здольна сабраць і захаваць для будучых па-
каленняў з вычарпальнай паўнатай усю нацыянальную

друкаваную прадукцыю і літаратуру пра Беларусь, выдадзеную за яе межамі, а таксама стварыць максімальна поўны збор айчынай і найбольш каштоўнай замежнай літаратуры.

Мэтанакіраванае фарміраванне фондаў Бібліятэкі пачалося з часу рэарганізацыі яе з Універсітэцкай у Беларускаму дзяржаўнаму і універсітэцкаму бібліятэку.* Да гэтага часу ўжо было сабрана каля 40 тыс. кніг з розных мясцовых крыніц. Камісіяй па арганізацыі універсітэта, якая працавала ў Маскве, была ахиццёўлена купля некалькіх буйных спецыяльных кніжных збораў, а таксама выдатныя прыватныя бібліятэкі-калекцыі вядомых вучоных, у тым ліку акадэміка Я.Ф.Карскага, прафесара М.А.Янчука. Арганізацыя адзінай Дзяржаўнай і універсітэцкай бібліятэкі дала магчымасць аб'яднаць сродкі на набыццё літаратуры. Бібліятэка атрымала права на выкарыстанне саюзных дзяржаўных кніжных фондаў і на абавязковы экзэмпляр друкаваных твораў, што выходзілі ў СССР, а таксама двух Беларускіх абавязковых экзэмпляраў. Дзякуючы асабліваму клопату і ўвазе да Бібліятэкі з боку дзяржаўных, навуковых устаноў БССР і РСФСР, кніжныя фонды яе да канца 1925 г. узраслі да 220 тыс. тамоў. У фонд Бібліятэкі ўвайшлі: бібліятэкі І.П.Карнілава -- па гісторыі і беларусказнаўству, К.К.Случэўскага -- па юрыдычных навук, Я.К.Грота -- па славяназнаўству, бібліятэка Я.Купалы, вялікая калекцыя медыцынскіх дысертацый, а таксама бібліятэкі духоўных і іншых навучальных устаноў (Мінскай і Віцебскай семінарыяў, Полацкай езуіцкай калегіі, Мінскай і Слуцкай гімназіяў і г.д.).

У сувязі з ростам кніжных фондаў і развіццём функцый Бібліятэкі ў 1926 г. яна была рэарганіза-

*Пастановай СНК БССР ад 15 верасня 1922 г. зацверджана пераўтварэнне БДУ ў Беларускаму дзяржаўнаму і універсітэцкаму бібліятэку.

вана ў самастойную ўстанову -- Беларускаму дзяржаўнаму бібліятэку. У 30-я гады выдзеленыя ей сродкі шырока выкарыстоўваліся на набыццё кніг з ленаградскіх і маскоўскіх кнігасховішч, адкуль толькі з 1930 па 1935 гг. паступіла 170 тыс. тамоў. Значную частку іх складалі дарэваліцыйныя выданні. Для папаўнення сваіх фондаў Бібліятэка таксама выкарыстоўвала і міжнародны кнігаабмен. Ужо ў пачатку 1941 г. фонд яе дасягнуў 2-х мільёнаў экзэмпляраў.

У гады фашысцкай акупацыі большая частка фонду была па-варварску разграблена ці знішчана, а ўцалелая частка складала ўсяго 321 тыс. экзэмпляраў. Асабліва пацярпеў фонд абавязковага экзэмпляра, ад якога засталася толькі 33 тыс. тамоў. Аднаўленне разграбленай Бібліятэкі з'явілася прадметам турбот з боку дзяржавы і кіраўніцтва Бібліятэкі. Народны камісарыят асветы РСФСР, а потым Дзяржаўны фонд літаратуры выдзеліў для Бібліятэкі значную колькасць кніг. З дзяржаўных кніжных фондаў было адабрана 200 тыс. тамоў. Асабліва вялікую дапамогу Бібліятэка атрымала ад Дзяржаўнай бібліятэкі СССР імя У.І.Леніна, якая дапамагла ў набыцці спецыяльных кніжных збораў, у адборы выданняў з свайго дублетнага фонду. Яшчэ да вызвалення Мінска было сабрана 90 тыс. тамоў, якія маглі служыць базай для аднаўлення Бібліятэкі. З'явілася таксама магчымасць знайсці частку кніг, вывезеных акупантамі і вярнуць іх у свае фонды. Дзякуючы такім намаганням фонд Бібліятэкі ў 1948 г. быў адноўлены ў ранейшай колькасці, але якасна значна ўступаў даваеннаму, таму што многія прабелы аднавіць не ўдалося.

З атрыманнем у 1949 г. усесаюзнага кантрольнага экзэмпляра друку зноў пачалося планамернае папаўненне фонду, якое не выключала пэўных цяжкасцей пры яго камплектаванні. З ахиццёўленнем рэформы абавязковага экзэмпляра ў 1955 г. у Бібліятэцы пачало праводзіцца прафіляванае камплектаванне на аснове індывідуальнай разметкі тэматычнага плана

Цэнтральнага калектара навуковых бібліятэк. Літаратура з гэтай крыніцы паступала ў бібліятэку з прабеламі і спазненнем, таму захоўвалася патрэба і ў іншых крыніцах камплектавання. З 1962 г. Бібліятэка атрымлівае з Усесаюзнага інстытута навуковай і тэхнічнай інфармацыі бясплатны абавязковы экзэмпляр пасля адбору інстытутам неабходных яму выданняў. Гэтыя дзве крыніцы камплектавання адрозніваюцца ўзроўнем паўнаты ахопу друкаванай прадукцыі, дапаўняюць адна адну, але ў той жа час саздзейнічаюць у нейкай меры накопленні пасіўнай часткі фонду, таму пачынаючы з 1970 г., Бібліятэка вядзе адбор дублетнай і няпрофільнай літаратуры з платнага і бясплатнага абавязковых экзэмпляраў, якая затым перадаецца рэспубліканскім навуковым галіновым бібліятэкам ў адпаведнасці з іх профілем.

Паляпшэнні якаснага саставу літаратуры ў асноўным і падсобных фондах, вызначэнні месца Бібліятэкі ў адрэінай сістэме бібліятэчна-інфармацыйных рэсурсаў рэспублікі саздзейнічаў "Адрэіны профіль камплектавання асноўнага і падсобных фондаў Бібліятэкі айчыннымі друкаванымі выданнямі", распрацаваны ў 1976 г. У апошнія гады значна актывізаваўся працэс адбору няпрофільных, дублетных выданняў, літаратуры часовага захавання як у рэтраспектыўнай частцы фонду, так і ў бягучых паступленнях.

На якасць абслугоўвання чытачоў, нават пры наяўнасці дастатковага ўзроўню паўнаты фондаў, вялікі ўплыў аказвае іх структура. Спачатку яна будавалася па крыніцах камплектавання, платны і бясплатны абавязковыя экзэмпляры расставляліся ў асноўным кнігасховішчы асобна. Гэта выклікала рассяванне дублетаў аднаго дакумента па фондах, што і цяпер стварае нязручнасці і страты часу пры выкананні заказаў.

Наяўнасць комплексных аддзелаў-фондатрымальнікаў, павелічэнне аб'ёмаў іх фондаў, у тым ліку і асноўнага кнігасховішча, іх перамяшчэнні з-за цес-

наты памяшканняў выклікаюць шмат праблем у іх выкарыстанні. Таму Бібліятэка вымушана правесці даследаванні з мэтай удасканалення сістэмы абслугоўвання на аснове навуковых уяўленняў аб чытачу. Яно будзе саздзейнічаць распрацоўку навукова-абгрунтаванай сістэмы фондаў, доўгатэрміновай праграмы работ з імі, вызначэнні месца Бібліятэкі ў сістэме навуковых бібліятэк рэспублікі.

Цяпер універсальны па тэматыцы і ўнікальным па свайму зместу фонд Бібліятэкі налічвае звыш сямі мільёнаў адрэінак захавання на традыцыйных (кнігі, пермядчыныя выданні, аўтарэфераты, коты) і не традыцыйных носьбітах (гуказапісы, дыяфільмы, слайды, кампакт-дysкі, мікрафільмы, мікрафішмы).

У фондах пераважае кніжная друкаваная прадукцыя з працяглым тэрмінам інфармацыйнага дзелення, 30% складаюць пермядчыныя выданні і выданні з працягам. Вялікім попытам чытачоў карыстаюцца выданні на беларускай мове, што складаюць 150 тыс. адрэінак захавання. На мовах народаў СНА (акрамя рускай) у фондах налічваецца 47 тыс. адрэінак, гэта, перш за ўсё, выданні на ўкраінскай мове. Незалежна ад моўнай прыналежнасці камплектуюцца коты, ілюстраваныя выданні, выяўленчыя матэрыялы, узоры мастацкага афармлення кніг. Бібліятэка мае багаты фонд замежнай літаратуры, які налічвае звыш мільёна адрэінак захавання больш чым на 30 замежных мовах.

Вялікую каштоўнасць уяўляюць звыш 100 тыс. выданняў XIX -- пачатку XX ст. па гісторыі, славістыцы, мастацтву, тэалогіі і г.д., а таксама энцыклапедыі і даведачная літаратура.

Гордасці Бібліятэкі з'яўляюцца фонды рэдкай і старадрукаванай кнігі. Сярод амаль што 55 тыс. тамоў -- рукапісы, пачынаючы з XIV ст., старадрукі: інкунабулы, палеатыпы, вельмі рэдкія экзэмпляры беларускіх старадрукаў; кнігі з аўтаграфамі выдатных вучоных і пісьменнікаў, прыватныя калекцыі ў галіне славяназнаўства.

У Бібліятэку штогод паступае амаль 700 назваў газет на беларускай, рускай і замежных мовах. Сярод іх ёсць і эмігранцкія, выданні нефармальных арганізацый. Асаблівым попытам у чытачоў карыстаўца газеты 20-х---40-х гадоў. Усяго ж у фондах налічваецца 14 тыс. гадавых комплектаў газет. У распараджэнні чытачоў знаходзіцца велізарны фонд аўтарэфератаў і мікрафіш дысертацый па ўсіх галінах ведаў, які налічвае звыш 600 тыс. экзэмпляраў.

У развіцці мастацтва рэспублікі важнейшую ролю адыгрываюць фонды спецвідаў і аўдыёвізуальных матэрыялаў Бібліятэкі (ноты, выяўленчыя выданні, кінафонафотадакументы), што налічваюць звыш 170 тыс. адзінак захавання. Чытачы маюць магчымасць не толькі праслухаць запісы ў фанатэцы, якая мае найбольш поўны збор грампласцінак, магнітафонных запісаў, але і зрабіць заказ для перазапісу на сваю касету.

У галіновым аспекце ў фондах Бібліятэкі пераважае комплекс літаратуры па грамадскіх навук (больш за 30%). Ён забяспечвае інфармацыйныя запатрабаванні звыш 50% чытачоў, занятых у галіне сацыяльна-эканамічных і гуманітарных навук. Значнае месца (23%) належыць фонду тэхнічнай літаратуры. Гэта тлумачыцца адчувальнай перавагай не ў агульным аб'ёме друкаванай прадукцыі, а таксама высокім працэнтам чытачоў, спецыялістаў у галіне тэхнічных навук і прамысловай вытворчасці. Трэцію групу па колькасці выданняў складае літаратура па прыродазнаўчых і дакладных навук (13%). Па медыцыне і сельскай гаспадарцы Бібліятэка камплектуе пераважна навуковыя тыпы выданняў, дапаможнікі для спецыялістаў вышэйшай кваліфікацыі, даведчыя і вучэбныя дапаможнікі, навукова-папулярную літаратуру.

Сямімільённы фонд дае магчымасць забяспечыць не толькі профільныя, але і міжгаліновыя запатрабаванні 37 тыс. чытачоў, звыш 50% якіх складаюць спецыялісты і навуковыя работнікі.

Цяпер, калі слабеюць эканамічныя і культурныя сувязі паміж рэспублікамі былога СССР, калі адбываецца дэцэнтралізацыя кніга-здання і кнігараспаўсюджвання, калі рэзка ўзраслі цэны на друкаваную прадукцыю, адсутнічаюць тэматычныя планы значнай колькасці выдавецтваў, інфармацыя аб выданнях капэратываў, малых і сумесных прадпрыемстваў, -- усё цяжка становіцца забяспечыць паўнату комплектавання фондаў. На змену традыцыйным формам атрымання літаратуры приходзяць дагаворныя адносіны. Наладжваюцца сувязі з бібліятэкамі, архівамі, установамі, музеямі краін СНД, ажыццяўляюцца набыццё кніг у букіністичных магазінах, у насельніцтва, пашыраюцца міжнародныя кантакты.

Ва ўмовах дэстабілізацыі грамадства Нацыянальная бібліятэка Беларусі робіць усё магчымае для захавання і павелічэння інтэлектуальнага патэнцыялу беларускага народа.

Л.М. Рабок, заг. аддзела
Беларускай літаратуры
НББ
Л.М. Навіцкая, гал. бібліограф
аддзела беларускай літаратуры НББ

ПРАБЛЕМЫ ФАРМІРАВАННЯ КАЛЕКЦЫІ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ ДАКУМЕНТАЎ І ФОНДАЎ БЕЛАРУСІКІ

У сістэме фондаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі (НББ) фонд нацыянальнага дакумента займае асаблівае месца. Ён уяўляе сабой калекцыю нацыянальнай друкаванай прадукцыі і фонду так званай беларусікі -- выданняў, якія адносяцца да Беларусі па зместу, мове, аўтарскай прыналежнасці і выдадзены за яе межамі. Па відах выдання -- гэта кні-